

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Laureaci nagród państwowych za twórczość literacką dla dzieci i młodzieży w PRL-u

Author: Marlena Gęborska

Citation style: Gęborska Marlena. (2013). Laureaci nagród państwowych za twórczość literacką dla dzieci i młodzieży w PRL-u. W: K. Heska-Kwaśniewicz, K. Tałuć (red.), "Literatura dla dzieci i młodzieży (1945-1989). T. 3" (S. 190-215). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Laureaci nagród państwowych za twórczość literacką dla dzieci i młodzieży w PRL-u

MARLENA GĘBORSKA

Polska po drugiej wojnie światowej nie odzyskała suwerenności — w każdym obszarze życia politycznego, kulturalnego i naukowego była podporządkowana Związkowi Socjalistycznych Republik Radzieckich. Zmiana polityki ZSRR w stosunku do „państw satelickich” oraz przejście władzy w 1947 roku przez sprzyjającą tej polityce Polską Partię Robotniczą zaowocowało przeniesieniem socrealizmu na polski grunt¹. Tym samym w latach 1945—1952 rodziła się formuła państwa socjalistycznego, które od 1952 roku przyjęło oficjalną nazwę Polska Rzeczpospolita Ludowa. W literaturze przypieczętowanie statusu realizmu socjalistycznego, jako jedynej słusznej metody twórczej, nastąpiło podczas szczecińskiego zjazdu Związku Literatów Polskich w styczniu 1949 roku. Proklamowano wówczas socrealistyczną politykę kulturalną i na znak wprowadzenia nowej doktryny zmieniono również nazwę Związku Zawodowego Literatów Polskich na ZLP, aby w ten sposób odciąć się od tradycji i działalności ZZLP w okresie międzywojennym. W tym samym czasie i w podobnym duchu podjęto prace nad regulacjami prawnymi dotyczącymi przyznawania nagród państwowych. Wkrótce Prezes Rady Ministrów Józef Cyrankiewicz podpisał Uchwałę Komitetu Ministrów ds. Kultury z dnia 30 czerwca 1949 roku w sprawie Państwowych Nagród Naukowych².

¹ H. Świada-Ziemba: *Młodzież PRL: portrety pokoleń w kontekście historii*. Kraków 2010, s. 27—81.

² Uchwała Komitetu Ministrów ds. Kultury z dnia 30 czerwca 1949 roku w sprawie Państwowych Nagród Naukowych: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WMP19490460621+1951%2403%2410&min=1> [data dostępu: 15.03.2012].

Uchwała o nagrodach państwowych z 1949 roku nie wyszczególniała kategorii takiej, jak „nagrody za twórczość literacką”, definiowała jednak cel i zakres nagród państwowych oraz stanowiła podwalinę kolejnych rozwiązań prawnych przyjmowanych na mocy uchwał w latach: 1951³ (uzup. w 1953), 1955⁴, 1963⁵ (uzup. 1965), 1975⁶ (uzup. w latach 1979, 1982, 1983) i w ostatniej uchwale z 1985 roku⁷, aż do zniesienia nagród państwowych w 1992 roku⁸.

Nagrody państwowe za twórczość literacką w PRL-u

W świetle wymienionych uchwał nagroda państwowa miała być „wyrazem szczególnej opieki” Państwa Ludowego nad twórczością naukową i artystyczną. Początkowo była przyznawana przez Komisję Państwowych Nagród Naukowych, jednak ze względu na potrzebę dopasowania nazwy nagrody do jej rzeczywistego zakresu oraz dostosowania nazwy organu ustawodawczego, uchwalano kolejne akty prawne. W 1951 roku powołano specjalny Komitet Państwowych Nagród⁹,

³ Uchwała nr 192 Rady Ministrów z dnia 10 marca 1951 r. w sprawie ustanowienia państwowych nagród za osiągnięcia w dziedzinie nauki, postępu technicznego i sztuki oraz trybu ich przyznawania: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WMP19510510675+1955%2406%2411&min=1> [data dostępu: 15.03.2012].

⁴ Uchwała nr 431 Rady Ministrów z dnia 11 czerwca 1955 r. w sprawie powołania oraz zakresu działania Komitetu Nagród Państwowych za osiągnięcia w dziedzinie nauki, postępu technicznego, literatury i sztuki: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WMP19550570703+1964%2401%2403&min=1> [data dostępu: 15.03.2012].

⁵ Uchwała nr 410 Rady Ministrów z dnia 19 grudnia 1963 r. w sprawie powołania oraz zakresu działania Komitetu Nagród Państwowych w dziedzinie nauki, techniki oraz kultury i sztuki: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WMP19640010001+1975%2412%2422&min=1> [dostęp dostępu: 15.03.2012].

⁶ Uchwała nr 210 Rady Ministrów z dnia 11 listopada 1975 r. w sprawie powołania oraz zakresu działania Komitetu Nagród Państwowych: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WMP19750380224+1985%2412%2423&min=1> [data dostępu: 15.03.2012].

⁷ Uchwała nr 211 Rady Ministrów z dnia 19 grudnia 1985 r. w sprawie zakresu działania Komitetu Nagród Państwowych: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WMP19850430282+1985%2412%2423&min=1> [data dostępu: 15.03.2012].

⁸ Uchwała nr 21 Rady Ministrów z dnia 12 marca 1992 r. w sprawie zniesienia Komitetu Nagród Państwowych: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WMP19920090062+1992%2403%2423&min=1> [data dostępu: 15.03.2012].

⁹ Uchwała nr 194 Rady Ministrów z dnia 10 marca 1951 r. w sprawie powołania oraz zakresu działania Komitetu Państwowych Nagród za osiągnięcia w dziedzinie nauki, postępu technicznego i sztuki: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WMP19510510676+1955%2406%2411&min=1> [data dostępu: 15.03.2012].

który w latach 1953—1992 funkcjonował jako Komitet Nagród Państwowych. Władza wykonawcza należała wówczas do Prezydium Rządu. Osobny rodzaj stanowiły nagrody, które przyznawał Prezes Rady Ministrów oraz Minister Kultury i Sztuki. Zasady ich przyznawania oraz stopnie i typy były podobne jak w przypadku innych nagród państwowych, ale dodatkowo wyodrębniona została specjalna kategoria nagród za twórczość dla młodych odbiorców — artystyczną i literacką.

Nagrody państwowe za twórczość literacką początkowo (od 1951 roku) wpisywały się w kategorię nagród artystycznych. Zgodnie z Uchwałą Rady Ministrów z dnia 11 czerwca 1955 r. w sprawie powołania oraz zakresu działania Komitetu Nagród Państwowych za osiągnięcia w dziedzinie nauki, postępu technicznego, literatury i sztuki, wyodrębniono nagrody państwowe w dziedzinie twórczości literackiej oraz powołano specjalny Podkomitet Literatury i Sztuki z wydzieloną Sekcją Literatury. Mając na uwadze najwybitniejsze osiągnięcia z tej dziedziny już w 1955 roku zrezygnowano z trzystopniowego systemu na rzecz przyznawania nagród I i II stopnia oraz wyróżnień.

Dla twórców, którym zależało na wspomnianych nagrodach szczególnie ważna od 1963 roku była przynależność do ZLP, ponieważ na mocy uchwały, podpisanej przez Prezesa Rady Ministrów Józefa Cyrankiewicza, stowarzyszenia i związki twórców mogły oficjalnie składać wnioski o przyznanie nagród państwowych. Rada Ministrów często działała w porozumieniu z radami narodowymi oraz z ZLP. Wynikiem takiej współpracy była m.in. nagroda przyznana Jerzemu Jesionowskiemu (1919—1992), prozaikowi, dramatopisarzowi i autorowi utworów dla dzieci, który w 1963 roku został nagrodzony w konkursie Ministra Kultury i Sztuki oraz Stołecznej Rady Narodowej w porozumieniu z ZLP na sztukę lalkową za utwór: *Wyprawa po zielony metal* (inny tytuł: *Baśń o nowym bohaterze*).

Polityka kulturalna a twórca literatury dla dzieci i młodzieży w okresie PRL-u

Podobnie jak w życiu politycznym obowiązywała przynależność do jednej partii, tak w życiu literackim liczył się tylko jeden związek twórców — ZLP, który zresztą realizował założenia polityki kulturalnej PZPR-u. Mimo kilkunastu lat zjazdów ZLP zaledwie jedno plenum Zarządu Głównego poświęcono literaturze dla dzieci i młodzieży. Podczas zjazdu w 1951 roku zaaprobowano schematyczność

literatury, która miała eksponować zjawiska natury socjologicznej¹⁰. Oczywiście odbyły się także: konferencja wydawnictwa „Czytelnik” (1946) oraz I Ogólnopolski Zjazd w Sprawie Literatury dla Dzieci i Młodzieży zorganizowany z inicjatywy Związku Nauczycielstwa Polskiego (1947), ale te wydarzenia nie miały tak dużego wpływu na politykę wydawniczą, jak działalność Związku Literatów Polskich. Wszyscy nagradzani twórcy byli związani z ZLP. Część z nich pełniła nawet funkcje w Zarządzie Głównym, np. Ewa Szelburg-Zarembina (1899—1986), Hanna Ozogowska (1904—1995), Mira Jaworczakowa (1917—2009) czy Anna Kamińska (1920—1986), lub aktywnie pracowała w sekcji literatury dla dzieci, np. Maria Kann (1906—1995), Halina Rudnicka (1909—1982), Wanda Żółkiewska (1912—1989). Inne wytyczne dla twórców literatury dziecięcej pojawiły się dopiero w latach 60. (okres politycznej „odwilży”), na mocy uchwał VIII Plenum KC PZPR.

Podstawowe Organizacje Partyjne (POP) korygowały szkolne plany pracy i wskazywały zadania dydaktyczno-wychowawcze¹¹. Wszyscy mający potencjalny wpływ na młode pokolenie, a więc nauczyciele, opiekuni organizacji młodzieżowych oraz pisarze tworzący dla dzieci i młodzieży, musieli podporządkować się ideologii socjalistycznej. Polityka kulturalna określała warunki funkcjonowania twórcy w społeczeństwie oraz jego status w kraju. Była tak naprawdę spisem nakazów i zakazów, które zdeterminowały twórczość aż trzech pokoleń pisarzy. Autorzy musieli dokonać samookreślenia i podjąć decyzję, czy będą współtworzyć tę politykę, zwalczać ją, czy pozostawać w miarę możliwości neutralni, godząc się na wprowadzane rygory. Trudno jest wytłumaczyć sytuację zajmowania przez inteligentów pozycji bliskich socjalizmowi, ale można przypuszczać, że po trudnych czasach wojny slogany głoszące upowszechnianie czytelnictwa i wydawanie książek w wielkich nakładach musiały robić wrażenie¹². Między rokiem 1945 a 1948 liczba egzemplarzy w przeliczeniu na jednego mieszkańca wzrosła aż trzykrotnie, co rzeczywiście było sukcesem¹³. Należy jednak zauważyć, że po wydawniczym apogeum roku 1951 w kolejnych latach nastąpił ogromny regres. Uzyskany w 1948 roku wynik publikacji trzech egzemplarzy rocznie w przeliczeniu na jednego mieszkańca utrzymywał się na stałym poziomie przez ponad trzydzieści kolejnych lat! Jednak pisarze, którzy uwierzyli hasłom propagandowym mieli prawo

¹⁰ M. Kowalewska: *Plenum Zarządu Głównego ZLP z 1951 r.* W: *Kim jesteś Kopciuszku, czyli o problemach współczesnej literatury dla dzieci i młodzieży*. Red. S. Aleksandrak. Warszawa 1968, s. 268—273.

¹¹ K. Kosiński: *Oficjalne i prywatne. Życie młodzieży w czasach PRL*. Warszawa 2006, s. 115.

¹² Z. Safjan: *Polityka kulturalna wczoraj i dziś*. W: *Literatura Polski Ludowej: oceny i prognozy. Materiał z konferencji pisarzy w lutym 1985 roku*. Red. J. Adamski. Warszawa 1986, s. 195—214.

¹³ O.S. Czarnik: *Między dwoma Sierpniami. Polska kultura literacka w latach 1944—1980*. Warszawa 1993, s. 225.

spodziewać się poprawy sytuacji na rynku wydawniczym. Hanna Świda-Ziemia, rozważając grupy społeczne najbardziej podatne na manipulację komunistycznej władzy oraz najchętniej rekrutowane do kadry przyszłych „stalinowców”, wskazuje właśnie inteligencję. Ludzie dotąd pogardzani, którzy nagle doświadczyli awansu społecznego, otrzymali nagrody i zostali obsypani zaszczytami, stawali się bezcenni jako „oddani ideolodzy”¹⁴.

Krytycy literatury dla dzieci i młodzieży w artykułach zamieszczonych na łamach czasopisma literackiego „Odrodzenie” domagali się od autorów odtwarzania w tekstach warunków społeczno-ustrojowych Polski Ludowej. Pisma literackie kształtowały ośrodki życia kulturalnego. Z kolei współpraca z tymi pismami stanowiła wyznacznik ideologiczny i w pewien sposób określała twórcę. Estetykę marksistowską proponowały takie czasopisma, jak „Kuźnica” (w Łodzi)¹⁵, „Odrodzenie” (w Krakowie, wcześniej w Lublinie) czy miesięcznik „Twórczość”. Opozycją był katolicki „Tygodnik Powszechny”¹⁶. Warto podkreślić, że część pisarzy, którzy w „Kuźnicy” publikowali teksty nasycone ideologią socjalistyczną, jednocześnie, ukazując niejako drugie, „nieupolitycznione” oblicze, współpracowała z takimi pismami, jak „Świerszczyk”, „Płomyk” i „Płomyczek”.

Czołowe pismo komunistyczne „Kuźnica” wabiło młodych takimi hasłami, jak: „młodzież przyszłością narodu”, „naszą nadzieją”, „siłą postępu”¹⁷. Autorzy artykułów stawali się odpowiedzialni za werbowanie młodych ludzi i zmianę ich światopoglądu. Docelowo autorzy mieli stać się również awangardą rewolucji oraz orędownikami postępowej socjalistycznej ideologii. Spośród nagrodzonych twórców literatury dla dzieci i młodzieży w „Kuźnicy” publikował m.in. Stanisław Lem (1921—2006), w „Twórczości” — Zofia Chądzyńska (1912—2003) oraz Anna Kamieńska (1920—1986). Zofia Chądzyńska znalazła się na liście osób, wobec których po akcji pisania listów w sprawie zmian w Konstytucji PRL-u zastosowano jedynie rozmowę wyjaśniającą. Prawdopodobnie dzięki postawie sprzyjającej władzy partyjnej udało jej się uniknąć represji. Podobnie było w przypadku Ireny Jurgielewiczowej¹⁸.

Jak pisał Włodzimierz Maciąg, realizacji dogmatów z 1949 roku towarzyszyła zmiana organizacji życia literackiego. Instytucją strzegącą doktryny był Związek Literatów, natomiast wydawnictwa i czasopisma literackie miały dbać o obieg literacki służący utwierdzaniu socjalistycznej ideologii i gwarantować jej wyłączność

¹⁴ H. Świda-Ziemia: *Młodzież PRL...*, s. 75—77.

¹⁵ Do zadań i nazwy „Kuźnica” nawiązywała także organizacja twórcza powstała na mocy dyrektywy Komitetu Krakowskiego PZPR-u w 1975 roku. Klub „Kuźnica” skupiał działaczy partyjnych i zwolenników ideologii marksistowskiej. Zob. A. Krajewski: *Między współpracą a oporem. Twórcy kultury wobec systemu politycznego PRL*. Warszawa 2004, s. 373—374.

¹⁶ J. Kleiner, W. Maciąg: *Zarys dziejów literatury polskiej*. Wrocław—Warszawa—Kraków 1990, s. 523.

¹⁷ H. Świda-Ziemia: *Młodzież PRL...*, s. 77—78.

¹⁸ A. Krajewski: *Między współpracą a oporem...*, s. 501—503.

w praktycznym obiegu książki¹⁹. Podobną funkcję jak ZLP, wydawnictwa i czasopisma spełniały również nagrody za twórczość literacką.

Rodzaje nagród państwowych za twórczość dla dzieci i młodzieży oraz ich laureaci

Nagrody państwowe początkowo przyznawane były corocznie, później, tj. od 1955 roku, tylko w „latach parzystych” (z przerwą w okresie 1956—1963). Zawsze 22 lipca, czyli w dniu najważniejszego dla PZPR-u Narodowego Święta Odrodzenia Polski, co miało oczywisty kontekst polityczny (wspomnienie podpisania zorganizowanego przez Stalina Manifestu PKWN-u). W tym czasie stwarzano jeszcze pozory aprobaty wszelkich postaw zmierzających do odbudowy organizmu państwowego, pozwalając nawet na łączenie tradycji marksistowskiej z obrzędami kościelnymi²⁰.

Nagrody państwowe za twórczość dla dzieci i młodzieży po raz pierwszy przyznano w 1951 roku. Były wręczane raz w roku, w Międzynarodowym Dniu Dziecka. W latach 1962—1972 zrezygnowano z przyznawania nagród w tej kategorii. Nagroda za twórczość dla dzieci i młodzieży uznawana była za jedną z najbardziej prestiżowych nagród literackich (prestż miał służyć reżimowi: otrzymanie nagrody państwowej wiązało się bowiem z kuszącą pisarzy nobilitacją).

Nagrody państwowe były przyznawane za osiągnięcia indywidualne lub zespołowe (w zależności od uchwały — maksymalnie dla 10 lub 12 członków w zespole). Za każdym razem określano, czy nagroda dotyczy tylko najwybitniejszego dzieła, czy całokształtu twórczości. Nagrodę pierwszego lub drugiego stopnia (określonych dla literatury w 1955 roku) za całokształt twórczości można było otrzymać tylko raz.

Przy opracowywaniu wykazu nazwisk autorów piszących dla dzieci i młodzieży, którzy otrzymali nagrody państwowe, głównym źródłem informacji były biogramy zamieszczone w dziesięciotomowym słowniku *Współcześni polscy pisarze i badacze literatury*²¹ pod redakcją Jadwigi Czachowskiej i Alicji Szałagan. Skorzystano również ze *Słownika współczesnych pisarzy polskich*²² pod redakcją

¹⁹ J. Kleiner, W. Maciąg: *Zarys dziejów...*, s. 542—546.

²⁰ P. Oseka: *Rytuały stalinizmu. Oficjalne święta i uroczystości rocznicowe w Polsce 1944—1956*. Warszawa 2007, s. 45.

²¹ *Współcześni polscy pisarze i badacze literatury: słownik biobibliograficzny*. T. 1—10. Red. J. Czachowska, A. Szałagan. Warszawa 1994—2007.

²² *Słownik współczesnych pisarzy polskich*. Red. E. Korzeniewska. Warszawa 1963.

Ewy Korzeniewskiej, z publikacji Anny Milskiej *Pisarze polscy. Wybór sylwetek 1890—1970*²³ oraz z opracowania Lesława M. Bartelskiego *Polscy pisarze współcześni. Informator 1944—1974*²⁴, w którym dane bibliograficzne zostały zaczerpnięte z katalogu alfabetycznego Biblioteki Narodowej w Warszawie.

Laureaci nagród państwowych przyznanych do 1980 roku²⁵.

1. Wśród autorów literatury dziecięcej i młodzieżowej za całokształt twórczości zostali uhonorowani:

1.1. **Nagrodą Państwową:**

I stopnia

1953 — Helena Bobińska

1966 — Ewa Szelburg-Zarembina, Zofia Kossak (odmówiła przyjęcia tej nagrody)

1976 — Stanisław Lem (w dziedzinie kultury i sztuki)

1978 — Arkady Fiedler, Wojciech Żukrowski

1980 — Hanna Januszevska

II stopnia

1968 — Eugeniusz Paukszta (za powieści poruszające problematykę Ziemi Zachodnich i Północnych)

Rozdzielanie nagród według stopni miało na celu ustalenie hierarchii autorskich dokonań i „ułatwienie” oceny dorobku poszczególnych pisarzy. Rzadko nagrodą I stopnia wyróżniano utwory, które dziś uznaje się za wybitne. Ewentualnie przyznawano za nie nagrody niższego szczebla. Oprócz Komitetu Nagród Państwowych inicjatywę przyznawania nagród podjęły centralne instancje państwowe, tzn. Prezes Rady Ministrów oraz Ministerstwo Kultury i Sztuki.

1.2. **Nagrodą Prezesa Rady Ministrów:**

I stopnia

1976 — Wanda Chotomska, Jerzy Szczygieł

1977 — Jadwiga Korczakowska

1979 — Stanisław Biskupski, Jerzy Broszkiewicz, Janusz Przymanowski

1.3. **Nagrodą Ministra Kultury i Sztuki:**

I stopnia

1950 — Hanna Januszevska

1960 — Wanda Chotomska (za twórczość dla teatrów amatorskich)

1963 — Maria Kann

1965 — Jan Brzechwa

²³ A. Milska: *Pisarze polscy. Wybór sylwetek 1890—1970*. Warszawa 1972.

²⁴ L.M. Bartelski: *Polscy pisarze współcześni. Informator 1944—1974*. Warszawa 1977.

²⁵ Laureatów nagród państwowych za twórczość artystyczną dla dzieci i młodzieży po 1980 roku wymieniła Z. Ożóg-Winiarska w pracy: *IBBY. Nagrody za twórczość dla dzieci i młodzieży*. W: *Literatura dla dzieci i młodzieży (po roku 1980)*. T. 2. Red. K. Heska-Kwaśniewicz. Katowice 2009, s. 72—98.

1967 — Janusz Przymanowski

1969 — Alina Centkiewicz i Czesław Jacek Centkiewicz, Wojciech Żukrowski

1973 — Stanisław Lem

1976 — Jadwiga Korczakowska

II stopnia

1963 — Arkady Fiedler (za książki podróżnicze)

1965 — Stanisław Lem

1969 — Hanna Januszewska

2. Za twórczość dla dzieci i młodzieży zostali uhonorowani:

2.1. Nagrodą Prezesa Rady Ministrów za całokształt twórczości:

1951 — Helena Bobińska

1952 — Lucyna Krzemieniecka

1953 — Janina Porazińska, Ewa Szelburg-Zarembina

1954 — Hanna Januszewska

1955 — Alina Centkiewiczowa wspólnie z Czesławem Jackiem Centkiewiczem (twórczość dla młodzieży)

1956 — Jan Brzechwa, Maria Kownacka (twórczość dla dzieci), Jan Żabiński (twórczość dla młodzieży)

1957 — Maria Kann

1958 — Irena Jurgielewiczowa, Jerzy Kierst (twórczość dla dzieci)

1959 — Hanna Ożogowska²⁶, Stefania Szuchowa

1960 — Czesław Janczarski, Halina Rudnicka

1961 — Janina Dziarnowska, Gustaw Morcinek (twórczość dla młodzieży)

1973 — Krystyna Siesicka, Alfred Szklarski

1974 — Adam Bahdaj, Jerzy Broszkiewicz, Arkady Fiedler, Mira Jaworczakowa

1975 — Helena Bechlerowa, Janusz Domagalik, Teodor Goździkiewicz

1976 — Ludwik Jerzy Kern, Igor Sikirycki

1977 — Wojciech Żukrowski

1978 — Danuta Bieńkowska

1979 — Ludwik Jerzy Kern, Klementyna Sołonowicz-Olbrychska, Wanda Żółkiewska

1980 — Cecylia Lewandowska

Pokrewną kategorię stanowiła nagroda Prezesa Rady Ministrów za twórczość artystyczną dla dzieci i młodzieży — w roku 1973 otrzymały ją Janina Broniewska i Anna Świrszczyńska, w 1977 roku Joanna Kulmowa, Nora Szcze-

²⁶ B. Staniów: *Z uśmiechem przez wszystkie granice. Recepcja wydawnicza przekładów polskiej książki dla dzieci i młodzieży w latach 1945—1989*. Wrocław 2006. Autorka, nie tworząc kategorii nagród, umieściła Hannę Ożogowską w gronie osób, które otrzymały nagrodę w 1958 roku [sic!].

pańska i Janusz Przymanowski, w 1978 roku Tadeusz Kubiak, w 1979 roku Zbigniew Nienacki, Janina Dziarnowska i Jadwiga Chamiec, a w 1980 roku Ewa Nowacka i Maciej Kuczyński. Nagrodę zespołową Prezesa Rady Ministrów za twórczość artystyczną dla dzieci i młodzieży otrzymali m.in. w 1955 roku Centkiewiczowie, a w 1980 roku Krystyna Boglar za adaptację telewizyjną swojej powieści dla młodzieży *Rodzina Leśniewskich*. Większość z wymienionych autorów znajdowała się na listach pisarzy preferowanych, które ułożono w 1978 i 1980 roku w Wydziale Kultury KC PZPR. Owe listy uporządkowane były zgodnie z hierarchią ważności dla władzy partyjnej. Wiele zatem mówią wysokie miejsca na liście 92 pisarzy preferowanych w 1980 roku, zajmowane m.in. przez Janinę Broniewską (17), Edmunda Niziurskiego (18), Wojciecha Żukrowskiego (28) czy Eugeniusza Pauksztę (43)²⁷.

Oprócz nagradzania postaw autorów, którzy realizowali założenia polityki kulturalnej, doceniano również poszczególne osiągnięcia literackie.

2.2. Nagrodą za wybitny utwór zostali uhonorowani:

2.2.1. Nagrodą Państwową:

- 1951 — Janina Broniewska: powieść o tematyce harcerskiej pt. *Ogniwo* (nagroda III stopnia)
- 1951 — Gustaw Morcinek: powieść *Pokład Joanny* (nagroda II stopnia)
- 1952 — Halina Rudnicka: powieść *Uczniowie Spartakusa* (nagroda II stopnia)

2.2.2. Nagrodą Prezesa Rady Ministrów lub Ministra Kultury i Sztuki:

- 1951 — Jadwiga Korczakowska: baśń ludowa *Dwie Marysie* (V nagroda w konkursie Ministerstwa Kultury i Sztuki)
- 1953 — Franciszek Fenikowski: *Ziemia jest okrągła. Sztuka lalkowa dla dzieci* (Nagroda Ministra Kultury i Sztuki)
- 1955 — Edmund Niziurski: powieść dla młodzieży *Księga urwisów* (Nagroda Prezesa Rady Ministrów)
- 1961 — Janina Dziarnowska: powieść dla młodzieży *...gdy inni dziećmi są* (Nagroda Ministra Kultury i Sztuki)
- 1979 — Igor Newerly: powieść o J. Korczaku *Rozmowa w sadzie piątego sierpnia* (Nagroda Prezesa Rady Ministrów I stopnia)
- 1981 — Kornelia Dobkiewiczowa: baśń *Dolina śpiewających ptaków* (Nagroda literacka Prezesa Rady Ministrów)

Twórcy literatury dziecięcej i młodzieżowej mogli otrzymać również nagrodę w tzw. konkursach zamkniętych, np. autorka takich utworów jak *Towarzysze* (1952), *Mały żołnierz rewolucji* (1953), *Życie dla sprawy* (opowieść o Ludwiku Waryńskim dla młodzieży; 1953) — Jadwiga Chamiec (1900—1995) w 1951 roku

²⁷ A. Krajewski: *Między współpracą...*, s. 498—500.

otrzymała I nagrodę w konkursie zamkniętym Ministerstwa Kultury i Sztuki. Ponadto istniała możliwość przyjęcia nagrody w formie stypendium przyznawanego przez Ministerstwo. Jednym ze stypendystów był Franciszek Fenikowski (stypendium otrzymał w 1963 roku).

Należy również wspomnieć o nagrodach Rad Narodowych. Spośród pisarzy dla dzieci i młodzieży WRN i MRN w Kielcach nagrodę za całokształt pracy literackiej przyznały m.in. Sylwestrowi Banasiowi (1957 i 1958), MRN i WRN w Gdańsku — Franciszkowi Fenikowskiemu, WRN w Zielonej Górze i w Poznaniu — Eugeniuszowi Paukszczie (1960), w Katowicach — Alfredowi Szklarskiemu (1972), a nagrodę Stołecznej Rady Narodowej otrzymała Lucyna Krzemieniecka (1950). Nagrodę literacką Rady Narodowej m.st. Warszawy za twórczość dla dzieci przyznano w 1954 roku Janowi Brzechwie.

Nagrody literackie przyznawały także miasta, m.in. Warszawa, która uhonorowała takich autorów, jak: Ewa Szelburg-Zarembina (1948), Pola Gojawiczyńska (1949), Maria Kownacka (1951), Jan Brzechwa (1955), Hanna Januszewska (1956), Janina Porazińska (1957), Czesław Janczarski (1958), Irena Jurgielewiczowa (1959), Jan Żabiński (1960). W Krakowie nagrody otrzymali: Stanisław Lem (1957), Hanna Mortkowicz-Olczakowa (1958), Janusz Meissner (1968), Anna Świrszczyńska (1976), Ludwik Jerzy Kern (1979); w Katowicach Alfred Szklarski (1975); w Poznaniu: Eugeniusz Pauksza (1954), Arkady Fiedler (1957); w Gdyni Franciszek Fenikowski (1950); w Gdańsku, Bydgoszczy: Bogusław Sujkowski (1958 i 1960); w Łodzi Igor Sikirycki (1973); we Wrocławiu Wojciech Żukrowski (1954). Większość nagradzanych pisarzy niemalże w tym samym czasie otrzymywała nagrodę państwową oraz nagrodę miasta, z którym związała swoje losy i twórczość.

Ówczesnie tworzących pisarzy można byłoby podzielić na cztery grupy, biorąc pod uwagę stopień konformizmu cechujący ich postawę. Nie można wykluczyć, że część autorów fascynowała się socjalizmem i pokładała w nim nadzieję. Większość stanowili jednak twórcy, którzy ulegli doktrynie ze strachu, którzy być może zostali w nią uwikłani oraz ci, którzy mając na uwadze własne interesy, np. otrzymanie pozwolenia na publikację czy korzyści finansowe, decydowali się na współpracę z władzą. Ponieważ w Polsce Ludowej nie było innej drogi wydawniczej niż państwowa, często już sam „akt twórczy” był traktowany jako wspieranie socjalizmu. Pisarz, który się nie podporządkował, którego dzieła nie spełniały oczekiwań władzy, trafiał na „czarną listę wydawniczą”. Publikowanie pozwalało na identyfikację pisarza jako członka PZPR-u. Konformizm pisarzy, polegający głównie na stałej autocenzurze, maskował ideologiczny terror i sprawiał, że wszystko stawało się „prostsze”. Pod naciskiem władz w wydawnictwach powstawały listy autorów preferowanych. W latach 1945—1980 największe nakłady wydawnicze książek dla dzieci i młodzieży odnotowano przy dziełach współpracującego z PZPR-em Jana Brzechwy (drugie miejsce pod względem preferencji edytorskich, zaraz po nieżyjących już, a więc bezpiecznych w mniemaniu władzy partyjnej, pisarzach: Henryku Sienkiewiczu — ok. 18 mln egz.

dzieł i Marii Konopnickiej — ok. 16 mln). Równie wysokie nakłady uzyskiwały publikacje Czesława Janczarskiego (ok. 12 mln), Heleny Bechlerowej (10 mln), Ewy Szelburg-Zarembiny i Janiny Porazińskiej. Niewiele mniejszym zainteresowaniem wydawniczym cieszyły się książki: Adama Bahdaja, Wandy Chotomskiej i Marii Kownackiej. Wszyscy nagrodzeni pisarze mogli poszczycić się nie tylko bardzo wysokim nakładem swoich prac, ale również dużą liczbą wydań (z reguły ponad dwieście edycji)²⁸. Tak prowadzona polityka wydawnicza oraz dopełniająca ją nagrody, konferencje i narady tworzyły spójny system kultury, w którym socrealizm stał się jedyną słuszną metodą twórczą²⁹.

Sylwetki laureatów Nagrody Prezesa Rady Ministrów za całokształt twórczości dla dzieci i młodzieży

Przy opracowywaniu sylwetek pisarzy korzystano przede wszystkim z biografów zamieszczonych w słowniku *Współcześni polscy pisarze i badacze literatury*³⁰ pod redakcją Jadwigi Czachowskiej i Alicji Szałagan, *Nowym słowniku literatury dziecięcej i młodzieżowej*³¹ oraz podręczniku Stanisława Frycie³². Skorzystano również z leksykonów Lesława M. Bartelskiego³³ oraz Tomasza Wójcika³⁴.

Adam Bahdaj (1918—1985)

Autor prozy dla dzieci i młodzieży przede wszystkim o tematyce szkolno-harcerskiej, wojenno-okupacyjnej i sensacyjno-kryminalnej. Należał do ZLP. Od 1946 roku do 1950 roku dziennikarz w Socjalistycznej Agencji Prasowej. W 1975 roku odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi. Oprócz nagrody państwowej otrzymał również wyróżnienie w plebiscyie „Orle Pióro” (1970), Srebrnego Koziółka (1981) oraz nagrodę IBBY (1985). Jego utwory doczekały się wielu przekładów

²⁸ O.S. Czarnik: *Między dwoma Sierpniami...*, s. 228—239.

²⁹ H. Świda-Ziomba: *Młodzież PRL...*, s. 95.

³⁰ *Współcześni polscy pisarze i badacze literatury: słownik biobibliograficzny*. T. 1—10. Red. J. Czachowska, A. Szałagan. Warszawa 1994—2007.

³¹ *Nowy słownik literatury dziecięcej i młodzieżowej*. Red. K. Kuliczowska, B. Tylicka. Warszawa 1979.

³² S. Frycie: *Literatura dla dzieci i młodzieży w latach 1945—1970*. T. 1. *Proza*. Warszawa 1978, s. 304—362.

³³ L.M. Bartelski: *Polscy pisarze współcześni 1939—1991. Leksykon*. Warszawa 1995.

³⁴ T. Wójcik: *Pisarze polscy XX wieku. Sylwetki*. Warszawa 1995.

i adaptacji radiowych. Do najbardziej znanych należą: *Do przerwy 0:1*, *Wakacje z duchami*, *Stawiam na Tolka Banana*, *Telemach w dzinsach*, *Gdzie Twój dom Telemachu?*, *Podróż za jeden uśmiech*.

Helena Bechlerowa (1908—1995)

W ZLP od 1964 roku. W 1972 roku odznaczona Złotym Krzyżem Zasługi. Pracowała w redakcjach czasopism dziecięcych („Świerszczyk”, „Płomyk”, „Płomyczek”), od 1958 roku w Redakcji Literatury dla Dzieci Młodszych Instytutu Wydawniczego „Nasza Księgarnia”. Zanim otrzymała nagrodę państwową została wyróżniona dyplomem „Meilleur Livre 1970³⁵” przez młodzieżową organizację L’ Association Loisirs-Jeunes w Paryżu za opowieść *Dom pod kasztanami*. Jej utwory dla dzieci i młodzieży były często przedrukowywane w emigracyjnych czasopismach, takich jak „Dziatwa” (Londyn) czy „Jutrzenka” (Czeski Cieszyn).

Danuta Bieńkowska (1920—1992)

W wykształcenia lekarz. Działaczka PPR-u (od 1946 roku) i PZPR-u (do 1956 roku). Uznana przez PZPR za „pisarkę pozytywną” oraz „lojalną”. Od 1948 roku w ZLP. Delegowana przez partię w 1975 roku. W 1978 roku należała do Zarządu Głównego ZLP. Była członkiem Robotniczego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci. Na liście pisarzy preferowanych według Wydziału Kultury KC PZPR zajmowała miejsce 25. w 1978 roku i 20. w 1980 roku. Otrzymała Złoty Krzyż Zasługi (1955), odznakę „Zasłużony Działacz Kultury” (1967), Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1985). Związana z czasopismami literackimi: „Literatura”, „Nowe Książki”, „Płomyk”. W 1975 roku (jeszcze przed przyznaniem nagrody państwowej) za powieść dla młodzieży *Chwila prawdy* otrzymała Nagrodę Literacką im. T. Boya-Żeleńskiego oraz Harcerską Nagrodę Literacką przyznawaną przez Główną Kwaterę ZHP³⁶. *Chwila prawdy* była wznawiana aż czterokrotnie.

Helena Bobińska (1887—1968)

Przed drugą wojną światową współpracowała z czasopismem „Płomyk”. Pracowała również w redakcjach czasopism radzieckich. W 1950 roku otrzymała Order Sztandaru Pracy II klasy. Od 1955 roku członkini Polskiego PEN Clubu. Autorka wydawanej w milionach egzemplarzy powieści o dziecięcych latach Stalina (*Soso*). Jej twórczość stanowiła front socjalistycznej ideologii i wpisywała się w literaturę dla dzieci unikającą wartości rodzinnych, której bohater walczył z wrogami klasowymi i wrogami ludu.

³⁵ W tłumaczeniu z języka francuskiego: „najlepsza książka roku” [przyp. M.G.].

³⁶ Związek Harcerstwa Polskiego w czasach PRL-u współdziałał z komunistami w celu indoktrynacji młodzieży.

Jerzy Broszkiewicz (1922—1993)

Krytyk muzyczny, teatralny, korektor w tygodniku „Odrodzenie” (1945—1947), redaktor czasopisma „Muzyka” (do 1951 roku), związany także z czasopismem „Sztandar Młodych”. Kierownik literacki Teatru Ludowego w Nowej Hucie (do 1971 roku). Należał do Zarządu Klubu Dramatopisarza (działającego przy ZLP). Związany z PZPR-em (od 1953 roku). Zasiadał w prezydium krakowskiego klubu „Kuźnica” (1975). Otrzymał Krzyż Kawalerski (1954) i Krzyż Komandorski z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski (1975). Oprócz nagrody państwowej za twórczość dla dzieci i młodzieży otrzymał także nagrodę m. Nowa Huta za upowszechnianie kultury (1960), nagrodę m. Krakowa (1984) oraz Nagrodę I stopnia Prezesa Rady Ministrów (1979). Autor powieści: *Oczekiwanie*, *Kształt miłości*, *Jacek Kula*, *Kluska*, *Kefir* i *Tutejszy*, *Mój księżycowy pech*.

Jan Brzechwa (1900—1966)

Właściwie Jan Lesman (kuzyn Bolesława Leśmiana). Pochodzenia żydowskiego. Przeżył drugą wojnę światową, mimo że był na hitlerowskiej liście „polskich intelektualistów przeznaczonych do eksterminacji”³⁷. Sławił stalinowską sowietyzację Polski — m.in. w tomie *Cięte bańki* z 1952 roku (teksty antyreligijne, jawnie agitacyjne, propagandowe i sławiące okupantów, za które nigdy nie przeprosił). Człowiek o dwóch twarzach, który nigdy nie wprowadził ideologii do wierszy dla dzieci. Przewodniczący ZZLP (do 1949 roku). Członek PPS-u (1947), PZPR-u (od 1948) oraz PEN Clubu (1958—1966). Odznaczony Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski (1953) oraz Orderem Sztandaru Pracy I klasy (1964). Radca prawny Spółdzielni Wydawniczej „Czytelnik”, członek Międzynarodowej Komisji Prawa Autorskiego (autor prawa autorskiego przed drugą wojną światową), przewodniczący ZAiKS-u. Związany z czasopismami „Płomyczek” (od 1948 roku) i „Płomyk” (od 1952 roku). Autor m.in. *Akademii Pana Kleksa*, *Podróży Pana Kleksa*, *Tryumfu Pana Kleksa*, *Pana Dropsa i jego trupy* oraz tomów *Kaczka Dziwaczka*, *Tańcowała igła z nitką*, *Sto bajek*, *Śmiechu warte*.

Alina (1907—1993) i Czesław Jacek Centkiewiczowie (1904—1996)

Czesław Centkiewicz był inżynierem, zastępcą kierownika pierwszej polskiej wyprawy antarktycznej. Należał do ekipy posłusznych konformistów ściśle współpracujących z prezesem ZLP Jarosławem Iwaszkiewiczem. Pełnił także rolę pośrednika między ZLP (członek od 1945 roku, w Zarządzie Głównym w latach 1962—1972) a PZPR-em (od 1946 roku w PPS-ie, od 1948 roku w PZPR). Członek PEN Clubu (od 1959 roku). Otrzymał Krzyż Kawalerski (1956), Krzyż Oficerski (1959), Krzyż Komandorski z Gwiazdą, Order Odrodzenia Polski (1989), Order

³⁷ A. Szóstak: *Od modernizmu do lingwizmu: o przemianach w twórczości Jana Brzechwy*. Kraków 2003.

Sztandaru Pracy II klasy (1962) i I klasy (1972), odznakę „Zasłużony dla Kultury Polskiej” (1987). Alina Centkiewiczowa po drugiej wojnie światowej prowadziła pracę kulturalno-oświatową w Jeleniej Górze jako przewodnicząca Ligii Kobiet. Od 1954 roku należała do ZLP. W 1961 roku wstąpiła do PEN Clubu. Podobnie jak mąż została wyróżniona wieloma odznaczeniami państwowymi. Alina i Czesław Centkiewiczowie otrzymali wspólnie wiele nagród, w tym przyznany przez dzieci Order Uśmiechu (1970). Razem pisali powieści o tematyce polarnej m.in.: *Odarpi, syn Egiwy, Anaruk, chłopiec z Grenlandii, Tumbo z Przylądka Dobrej Nadziei, Czy foka jest biała?, Piotr w krainie białych niedźwiedzi*.

Janusz Domagalik (1931—2007)

Dziennikarz, od 1968 roku redaktor naczelny programów dla dzieci i młodzieży Polskiego Radia. Debiutował w czasopiśmie „Świat Młodych” (w latach 1956—1968 jego redaktor naczelny). Związany z „Płomykiem” (w 1980 roku otrzymał nagrodę „Orle Pióro”). Od 1950 roku członek SDP, od 1955 roku w PZPR. W 1968 roku wstąpił do ZLP. Otrzymał Złoty Krzyż Zasługi (1965), odznakę „Zasłużony Działacz Kultury” (1968), Medal Komisji Edukacji Narodowej (1973), Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1979). Wyróżniony także Orderem Uśmiechu (1977), Harcerską Nagrodą Literacką (1980), główną nagrodą w kategorii książek dla młodzieży przyznaną przez austriackie Ministerstwo Oświaty i Sztuki (1980) za powieść *Koniec wakacji*³⁸, która również została wpisana przez Międzynarodowe Kuratorium Książki Dziecięcej (IBBY) na Listę Honorową im. H.Ch. Andersena. Powieść ta w czasach PRL-u stała się lekturą dla ósmej klasy szkoły podstawowej oraz została zekranizowana i otrzymała Nagrodę Jury Dziecięcego na V Międzynarodowym Festiwalu Filmów dla Dzieci i Młodzieży w Moskwie.

Janina Dziarnowska (1903—1992)

Debiutowała jako tłumaczka literatury radzieckiej. Należała do PPR-u (od 1945 roku), PZPR-u (od 1948 roku). W latach 1966—1971 członek Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej. W okresie 1945—1946 współtworzyła zarząd WSM-u. Od 1947 roku do 1949 roku należała do zarządu Robotniczego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci. Do ZLP przystąpiła w roku 1951. W związku z działalnością w ZLP odbyła wiele podróży, ale wyłącznie do krajów bloku wschodniego, takich jak: ZSRR, Bułgaria czy Algieria. Autorka powieści: *Miasto nowych ludzi, Powieść o Annie, ...gdy inni dziećmi są*.

Arkady Fiedler (1894—1985)

W okresie dwudziestolecia międzywojennego wydał wiele książek o tematyce podróżniczo-przygodowej, które cieszyły się wielkim zainteresowaniem wśród

³⁸ Powieść była najpierw drukowana pod tytułem *Skarb* w „Świecie Młodych”.

dzieci i młodzieży. Wyróżniony Krzyżem Oficerskim (1955), Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski (1964), Orderem Sztandaru Pracy II klasy (1959), I klasy (1974), Orderem Budowniczych Polski Ludowej (1979). Otrzymał wiele nagród za całokształt twórczości: Nagrodę m. Poznania (1957), Nagrodę Ministra Kultury i Sztuki II stopnia (1963), Nagrodę Państwową I stopnia (1978) oraz Order Uśmiechu (1969). Autor takich powieści, jak: *Dywizjon 303*, *Rio de Oro*, *Wyspa Robinsona*, *Orinoko*, *Wyspa kochających lemurów*.

Teodor Goździkiewicz (1903—1984)

Nauczyciel, kierownik literacki w Instytucie Wydawniczym „Naszej Księgarni” w latach 1948—1949. Związany z czasopismami „Wieś”, „Orka” (od 1962 roku pod nazwą „Tygodnik Kulturalny”), „Zielony Sztandar”, „Płomyczek”, „Płomyk”, „Chłopska Droga”. Wyróżniony nagrodą tygodnika „Wieś” za powieść *Tarcza samotnika* w konkursie Ludowej Spółdzielni Wydawniczej i ZLP. Otrzymał Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1969) i Krzyż Komandorski (1983). Autor książek o tematyce biograficznej, opisujących sylwetki malarzy, kompozytorów, m.in.: *Fryckowe czasy (Fryckowe lato)*, *Kolory. Chłopięce lata Józefa Chelmońskiego*.

Czesław Janczarski (1911—1971)

Poeta, nauczyciel, redaktor naczelny czasopisma dla dzieci „Miś”. Związany także z czasopismami: „Kamena”, „Iskierki”, „Świerszczyk”, „Płomyczek”, „Płomyk”, „Przyjaciel Dzieci”. W 1958 roku otrzymał nagrodę m.st. Warszawy. Uehonorowany Złotym Krzyżem Zasługi (1959). Autor takich utworów dla dzieci, jak: *Przedszkole na Kole*, *Przygody i wędrówki Misia Uszatka*, *Nowi przyjaciele Misia Uszatka*, *Gromadka Misia Uszatka*, *Bajki Misia Uszatka*, *Zaczarowane kółko Misia Uszatka*, *Wesoły Florek*, *Dom pod borem*, *Gdzie mieszka bajeczka*, *Niezwykła przygoda kapitana Łukasza w państwie motyli*.

Hanna Januszewska (1905—1980)

Absolwentka polonistyki na Uniwersytecie Warszawskim. Od 1931 roku związana z czasopismami dla dzieci i młodzieży, takimi jak: „Płomyczek”, „Płomyk”, „Świerszczyk”. Podczas drugiej wojny światowej brała udział w tajnym nauczaniu. Kierowniczką Redakcji dla Dzieci i Młodzieży w Polskim Radiu (od 1946 roku). Autorka wielu publikacji dla dzieci wydawanych przez Naszą Księgarnię w latach 1953—1972, głównie w serii „Poczytaj Mi, Mamo”. Otrzymała wiele nagród państwowych: Nagrodę Ministra Kultury i Sztuki (1950), m.st. Warszawy (1956), Ministra Kultury i Sztuki II stopnia (1969), Nagrodę Państwową I stopnia za całokształt twórczości (1980). W latach 70. za twórczość dla dzieci i młodzieży przyznano jej także wiele nagród wydawniczych: Nagrodę Spółdzielni Wydawniczej „Czytelnik” za utwory dla dzieci starszych i młodzieży, Nagrodę Biura Wydawniczego „Ruch”, Nagrodę Komitetu do Spraw Radia i Telewizji oraz I Nagro-

dę Literacką na Biennale Sztuki dla Dziecka w Poznaniu. Odznaczona Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1955) oraz Orderem Uśmiechu (1980). Autorka utworów: *Z góry na Mazury*, *Baśń o wędrującej Pyzie*, *Złota jabłoń*, oraz powieści: *Broszka van der Manów*, *Rękopis Pani Fabulickiej*, *Trik-trak*, *Pierścionek pani Izabelli*.

Mira Jaworzakowa (1917—2009)

Urodzona w Sartanie (Rosja, teren dzisiejszej Ukrainy). Debiutowała w tygodniku „Płomyk” (1939). Związana z czasopismami: „Iskierki”, „Płomyczek”, „Świerszczyk”. Początkowo należała do ZZLP, a następnie do ZLP (od 1949 roku). Członek zarządu Oddziału Krakowskiego i Komisji Socjalnej przy ZG ZLP. Współpracowała z Polskim Radiem jako autorka słuchowisk. W latach 1946—1972 była redaktorem w Państwowych Zakładach Wydawnictw Szkolnych. Odznaczona wieloma orderami: „Przyjaciel Dzieci” (1960), „Zasłużony Działacz Kultury” (1973) oraz Złotym Krzyżem Zasługi (1970) i Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1975). Otrzymała również nagrodę m. Krakowa za osiągnięcia w dziedzinie upowszechniania kultury (1983). Autorka książek: *Jacek, Wacek i Pankracek*, *Zielone pióro*, *Oto jest Kasia*, *Majka z Siwego Brzegu*. Pisała także pod nazwiskami Sidorowiczówna oraz Wiśniewska.

Irena Jurgielewiczowa (1903—2003)

Od 1951 roku należała do ZLP (w 1980 roku została członkiem ZG ZLP). W latach 1970—1979 kierowała Kołem, a potem Klubem Literatury dla Dzieci i Młodzieży ZLP. Była kierownikiem literackim Teatru Nowej Warszawy (1950—1954). Od 1977 roku należała do PEN Clubu. Odznaczona Orderem Uśmiechu (1971), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1974) i Medalem Komisji Edukacji Narodowej (1981). Związana z „Pismem Młodych”. Jej powieść dla młodzieży *Ten obcy* (wyd. 1961) została umieszczona na Liście Honorowej im. H.Ch. Andersena, a *Inna?* (wyd. 1975) wpisana na Listę Honorową Premio Europeo. Oprócz nagrody państwowej za całokształt twórczości dla dzieci i młodzieży otrzymała również Harcerską Nagrodę Literacką (1970), wyróżnienie w konkursie Ministra Kultury i Sztuki na utwór sceniczny dla Teatru Młodego Widza za sztukę *Osiem lalek i jeden miś* (1951) oraz nagrodę m.st. Warszawy. Autorka książek: *O chłopcu, który szukał domu*, *Kajtek, warszawski szpak*, *Rozbita szyba*, *Tort orzechowy*, *Ważne i nieważne*.

Maria Kann (1906—1995)

Brała udział w powstaniu warszawskim. Po drugiej wojnie światowej aresztowana za przynależność do AK. Zwolniona z pracy w Polskim Radiu na skutek interwencji Urzędu Bezpieczeństwa. W latach 1946—1952 pracowała w Spółdzielni Wydawniczej „Czytelnik” jako redaktor książek dla dzieci i młodzieży. Redaktorka serii „Poczytaj Mi, Mamo”. Współpracowała z czasopismem: „Odrodzenie”.

W 1955 roku została wybrana na członka zarządu Sekcji Literatury dla Dzieci ZLP. Rok później otrzymała nagrodę państwową. Odznaczona Złotym Krzyżem Zasługi (1955) i Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1963). Autorka powieści: *Jutro będzie słońce*, *Góra Czterech Wiatrów*, *Dziewięć bied i jedno szczęście* (nagroda literacka im. J. Korczaka przyznana przez IBBY w 1985 roku), baśni: *Baśń o srebrnorogim jeleniu*, *Baśń o Zaklętym Kaczorze*, oraz sztuk lalkowych: *Biali bracia*, *Lew i mysz*.

Ludwik Jerzy Kern (1921—2010)

Satyryk, poeta. Od 1945 roku do 1982 roku należał do Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich. Jako pisarz debiutował w 1953 roku tomem *Tu są bajki*. Od 1953 roku był członkiem ZLP (aż do jego rozwiązania w 1983 roku). Współpracował z czasopismami „Przekrój”, „Płomyk”, „Płomyczek”. Odznaczony Orderem Uśmiechu (1972), Złotym Krzyżem Zasługi (1973), Złotą Odznaką „Za Pracę Społeczną dla miasta Krakowa” (1975), odznaką „Zasłużony Działacz Kultury” (1975), Medalem KEN (1977), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1980), Medalem Instytutu Wydawniczego „Nasza Księgarnia” za twórczość dla dzieci (1981). Konwencja bajki, ironia i pomysłowość często pozwalały mu uniknąć kłopotów z cenzurą. O tym, że jego twórczość przetrwała próbę czasu świadczą nie tyle nagrody i medale z czasów PRL-u, ile nagrody przyznane współcześnie — Medal Polskiej Sekcji IBBY otrzymany w 2007 roku za całokształt twórczości czy przyznana w 2008 roku Nagroda Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w dziedzinie literatury. Popularność zdobył dzięki takim utworom, jak: *Menażeria kapitana Ali*, *Ferdynand Wspaniały*, *Żyrafa u fotografa*, *Proszę słonia*, *Niedźwiedź w szafie*, *Zbudź się*, *Ferdynandzie*, *Jurek Ogórek*, *Karampuk*, *Cztery łapy*, *Przygoda w płamie*.

Jerzy Kierst (1911—1988)

Poeta, recenzent teatralny, nauczyciel. Od 1949 roku członek ZLP. Utwory dla dzieci zaczął publikować dopiero w 1956 roku w czasopismach „Płomyczek” i „Świerszczyk”. Podczas III Biennale Sztuki dla Dziecka w 1977 roku otrzymał nagrodę Srebrne Koziołki. Autor książek: *Rośnie dzielnica nowa MDM*, *Rozmowa z jaszczurką*, *Nad potoczkiem*, *Wesoły pociąg*, *Nieznany przyjaciel*, *Dwie wiewiórki*, *Księga portretowych zażaleń*, *Przygody detektywa Tutama*, *Słoń na huśtawce*.

Maria Kownacka (1894—1982)

Z powodu choroby krtani zrezygnowała z pracy nauczycielki. Debiutowała w 1919 roku opowiadaniem dla dzieci *O kurce czubatej, kurczątkach niebożatkach i o Andrzeju Przewoźniku* oraz *Korale Hani*. Autorka słuchowisk dla dzieci w Polskim Radiu, np. *Kącika młodych przyrodników*. Współpracowała z czasopismami „Płomyczek”, „Płomyk”, „Iskierki”, „Świerszczyk”, „Przyjaciel Dziecka”,

„Wychowanie w Przedszkolu”. Podczas powstania warszawskiego współredagowała pisma dla dzieci „Jawnutka” (od 12 do 16 VIII 1944) oraz „Dziennik Dziecięcy” (od 18 VIII do 17 IX 1944). Po wojnie pracowała w bibliotece Ministerstwa Rolnictwa. Otrzymała nagrodę literacką m. Warszawy (1951), nagrodę Centralnej Komisji Koordynacyjnej przy Ministerstwie Kultury i Sztuki (1959), nagrodę Komitetu do Spraw Radia i Telewizji za audycje o Plastusiu (1968). Odznaczona m.in. tytułem „Przyjaciół Dzieci” (1947), Orderem Uśmiechu (1970), Krzyżem Oficerskim (1956), Medalem KEN (1975). Autorka utworów: *Plastusiowy pamiętnik, Jak mysz pod miotłą, Dzieci z Leszczynowej Górki, Tajemnica uskrzydlonego serca, Świerszczykowy kram, Przygody dzieci z Jasnej Wody, Rogas z Doliny Roztoki, Przygody Plastusia, Plastusiowo, Gdzie jest miś.*

Lucyna Krzemieniecka (1907—1955)

Poetka związana z grupą literacką Kwadryga. Od 1928 roku zajmowała się twórczością dla dzieci i młodzieży. Od 1949 roku należała do ZLP i PZPR-u. Związana z czasopismami „Płomyczek”, „Świerszczyk” i „Iskierki”. Otrzymała nagrodę Stołecznej Rady Narodowej (1950) oraz Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski. Autorka publikacji: *O świerszczyku Bumcyku, Cudowne okulary, Z przygód krasnala Hałabały, O młynarzu Sylwestrze*, a także *O wielkim Stalinie* (wiersze wydane w 1951 roku) i *Lenin wśród dzieci* (1952), które to zaważyły na uznaniu jej przez ówczesną władzę za wybitną pisarkę.

Cecylia Lewandowska (1902—1984)

Absolwentka Szkoły Ogrodniczo-Pszczelarskiej. Jako autorka utworów dla dzieci debiutowała w 1946 roku na łamach „Świerszczyka” opowiadaniem *Jacusi*. Współpracowała także z czasopismami: „Przyjaciół”, „Iskierki”, „Płomyczek”, „Płomyk”. Od 1951 roku należała do ZLP. W 1971 roku została członkiem Polskiego PEN Clubu. Zajmowała się przekładami z literatury niemieckiej i fińskiej. Odznaczona została Orderem Zakonu Fińskiej Białej Róży (1975) i Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1977). Wydała m.in.: *Wielkie prace małej pszczoły, W świecie pszczół, Zwierzęta budują, Nad sadzawką, Brr! Jak zimno!, Barylkarz kontra bielek.*

Gustaw Morcinek (1891—1963)

W okresie międzywojennym pracował jako nauczyciel. Kilkakrotnie wyjeżdżał za granicę (do Danii, Włoch, Francji i Niemiec) m.in. jako stypendysta Funduszu Kultury Narodowej. W czasie drugiej wojny światowej osadzony w obozie koncentracyjnym jako więzień polityczny. Po 1946 roku wrócił do pracy literackiej. Związany z czasopismami dla dzieci i młodzieży „Płomyk” i „Płomyczek”. Należał do ZZLP, a później także do ZLP (od 1949 roku). W latach 50. prezes Oddziału Katowickiego oraz członek ZG ZLP. W 1960 roku otrzymał nagrodę województwa katowickiego. Odznaczony m.in. Śląskim Krzyżem Powstańczym

(1949), Orderem Sztandaru Pracy II klasy (1952) i I klasy (1955). Autor powieści dotyczących przede wszystkim trudów pracy pod ziemią. Napisał m.in.: *Narodziny serca*, *Gwiazdy w studni*, *Łysek z pokładu Idy*, *Ludzie są dobrzy*, *Uśmiech na drodze*, *Maszerować!...*, *Zabłąkane ptaki*, *Gwardia Bernarda I*, *Roztomili ludkowie*, *Jak górnik Bulandra diabła oszukał*. *Baśnie śląskie*, *Przedziwne śląskie powiarki*, *Przedziwna historia o zbójniku Ondraszku*.

Hanna Ożogowska (1904—1995)

Ukończyła studia filologiczne w Wolnej Wszechnicy Polskiej oraz pedagogikę specjalną. Wiersze i opowiadania dla dzieci publikowała w „Płomyczku” (debiutowała powieścią *W gospodzie pod Łopianem*), „Płomyku” (w latach 1952—1969 redaktor naczelna, a od 1978 roku przewodnicząca rady redakcyjnej) i „Świerszczyku”. Należała do PPR-u (od 1948 roku), PZPR-u (od 1949 roku) i ZLP (członkostwo od 1950 roku, przewodnicząca Komisji Literatury dla Dzieci w ZG, od 1983 roku w samym ZG ZLP). W 1949 roku została radną WRN-u w Łodzi. Pełniła także funkcję wiceprzewodniczącej Polskiej Sekcji IBBY, jurora Kapituły Orderu Uśmiechu oraz należała do Rady ds. Wychowania Kulturalnego Dzieci i Młodzieży przy Ministerstwie Kultury. Odznaczona m.in. Krzyżem Kawalerskim (1967), Medalem Komisji Edukacji Narodowej (1967), Krzyżem Zasługi ZHP (1974) i Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski (1984). Znana z utworów: *Tajemnica zielonej pieczęci*, *Chłopak na opak, czyli z pamiętnika pechowego Jacka*, *O królownie, która bała się, że jej korona spadnie*, *Dziewczyzna i chłopak, czyli heca na 14 fajerek* (powieść nagrodzona „Orlim Piórem” w konkursie „Naszej Księgarni”), *Ucho od śledzia* (powieść nagrodzona w konkursie im. H.Ch. Andersena zorganizowanym przez IBBY w 1966 roku), *Za minutę pierwsza miłość*, *Entliczki-pentliczki*.

Janina Porazińska (1882—1971)

Współpracowała z czasopismami dla dzieci i młodzieży: „Płomyczek”, „Płomyk”, „Słonko”, „Poranek”, „Moje Pisemko”. W czasie drugiej wojny światowej uczestniczyła w tajnym nauczaniu. W 1949 roku wstąpiła do ZLP, a rok później otrzymała nagrodę przyznaną przez związek. Oprócz nagrody Prezesa Rady Ministrów otrzymała także nagrodę m.st. Warszawy (1957). Odznaczona Krzyżem Oficerskim (1955), Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski (1966), Medalem KEN (1968) i Orderem Uśmiechu (1969). W oczach władzy była „bezpieczną pisarką”, ponieważ w swojej twórczości odwoływała się jedynie do polskich utworów ludowych, baśni i legend. Napisała wiele baśni scenicznych oraz takie utwory, jak: *Leśne duszki*, *Mali kosynierzy*, *Mądra kurka*, *Jaś i Kasia*. *Na motywach powieści ludowej*, *Zuchwały strzyżyk*. *Polskie bajki ludowe o zwierzętach*, *Dwie Dorołki*, *Kto mi dał skrzydła*. *Rzecz o Janie Kochanowskim*, *Pan Twardowski w Czupidlowie*, *Starodziej*, *Szewczyk Dratewka*, *O dwunastu miesiącach*. *Baśń wielkopolska*.

Halina Rudnicka (1909—1982)

Ukończyła polonistykę na Uniwersytecie Warszawskim. W latach 30. należała do Organizacji Młodzieży Socjalistycznej „Życie”. Od 1948 roku była członkiem PZPR-u. Pracowała w Departamencie Programowym Ministerstwa Oświaty (1945—1949). W 1949 roku opublikowała swoją pierwszą powieść dla młodzieży pt. *Polną ścieżką*. W 1951 roku wstąpiła do ZLP. Współpracowała z czasopismami dla dzieci „Płomyzek” i „Świat Młodych”. Odznaczona m.in. Złotym Krzyżem Zasługi (1954) oraz odznaką honorową „Za zasługi dla Warszawy” (1975). Opublikowała powieści: *Uczniowie Spartakusa*, *Zielona rakieta*, *Chłopcy ze Starówki* oraz utwór szczególnie miły władzom PZPR-u *Prezydent Bolesław Bierut — wielki przyjaciel młodzieży* (wyd. 1952).

Krystyna Siesicka (ur. 1928)

Ukończyła Studium Dziennikarskie Akademii Nauk Politycznych. Publikowała felietony oraz opowiadania w piśmie dla młodzieży „Filipinka”. Współpracowała również z „Płomykiem” (w 1972 roku otrzymała Orle Pióro wygrywając plebiscyt czytelników). Odznaczona m.in. Złotym Krzyżem Zasługi dla ZHP (1975). Według zachowanych materiałów IPN-u w latach 1974—1989 Krystyna Siesicka była tajnym współpracownikiem SB o kryptonimie „Krysta”. Jest autorką powieści: *Jeziro osobliwości*, *Zapałka na zakręcie*, *Czas Abrahama*, *Beethoven i džinsy*, *Fotoplastykon*, *Ludzie jak wiatr*, *Chwileczkę*, *Walerio...*, *Dziewczyna Mistrza Gry*. Jej kariera w PRL-u rozwijała się wyjątkowo szybko — jej książki wydawane były w zaskakująco dużym tempie (ok. dwa tytuły rocznie), a ogromne nakłady (nawet 100 tys. egzemplarzy) były wznawiane wielokrotnie.

Igor Sikirycki (1920—1985)

Poeta, satyryk, tłumacz. Od 1949 roku członek ZLP. W „Płomyczku” i „Płomyku” publikował wiersze, fraszki i tłumaczenia z języka rosyjskiego. W 1969 roku otrzymał dyplom Komitetu do Spraw Kultury przy Radzie Ministrów ZSRR oraz wyróżnienie na II Międzynarodowym Zjeździe Tłumaczy Literatury Radzieckiej w Moskwie. W 1973 roku otrzymał nagrodę miasta Łodzi, w 1976 roku oprócz nagrody państwowej także nagrodę im. M. Gorkiego przyznaną przez Związek Pisarzy ZSRR. Laureat wielu odznaczeń, m.in. odznaki „Zasłużony Działacz Kultury” (1975) i Medalu KEN (1977). Twórca utworów: *Co komu winna spółdzielnia gminna*, *Tajemnica starej wierzby*, *Niedźwiedź króla Gniewobora*, *Pietrek z Puszczy Piskiej*, *Najweselsza szkoła*.

Klementyna Solonowicz-Olbrychska (1909—1995)

Prozaik, autorka słuchowisk radiowych. Matka aktora Daniela Olbrychskiego. Związana z czasopismami „Głos Robotniczy”, „Przyjaciel”, „Świerszczyk”, „Płomyk”, „Kalendarz Siódmoklasisty”, „Świat Młodych”. Twórczość dla młodych czytelników rozpoczęła powieścią *Bursa nad wodą*. W 1970 roku wstąpiła do

ZLP. Oprócz nagrody Prezesa Rady Ministrów za twórczość dla dzieci i młodzieży otrzymała również nagrodę Komitetu do Spraw Radia i Telewizji (1967). Autorka utworów: *Anioł Gabriel z Paryża*, *Zielona dziewczyna*, *Kwiaty dla Pietrusa*, *Powrót do domu*, *Sprawa Marcina*, *Cierpki owoc tarniny*.

Ewa Szelburg-Zarembina (1899—1986)

Autorka wierszy, czytanek szkolnych i słuchowisk radiowych. Debiutowała przed pierwszą wojną światową wierszami (poświęconymi królom Polski) publikowanymi w czasopiśmie „Przyjaciel Dzieci”. Związana również z „Płomyczkiem”, „Płomykiem”, „Iskierką”. Współzałożycielka i od 1945 roku kierownik literacki czasopisma dla dzieci „Świerszczyk”. Była prezesem oddziału warszawskiego ZLP (1947—1948), a następnie wiceprezesem ZG ZLP (1948—1949). W latach 1948—1955 pełniła funkcję kuratora funduszu stypendialnego ustanowionego przez Bolesława Prusa. Oprócz nagrody Prezesa Rady Ministrów otrzymała również nagrodę m.st. Warszawy (1948), nagrodę literacką im. W. Pietrzaka (1961) oraz Nagrodę Państwową I stopnia (1966). Zapoczątkowała ideę budowy Centrum Zdrowia Dziecka w Międzylesiu pod Warszawą. Otrzymała bardzo wiele odznaczeń oraz Order Uśmiechu (1970). Znana jest przede wszystkim z utworów: *Ogród króla Marcina*, *Opowieść czarodziejska*, *U leśnego dziadka*, *Jak bożątka z niebożątkiem nową bajkę znaleźli*, *Majster-Klepka*, *Boży Roczek*, *Legendsy Warszawy*, *Idzie niebo ciemną nocą*. Jej opowiadania dla młodzieży pt. *Dom wielki jak świat* doczekały się 14 wydań (tylko do 1946 roku). Po drugiej wojnie światowej opublikowała wiele utworów o znaczących tytułach, m.in.: *Towarzysze* (opowiadanie), *Wesoła praca*, *Książeczka 1 majowa*, *Jedzie traktor*.

Alfred Szklarski (1912—1992)

Powieściopisarz urodzony w Chicago. W 1945 roku zamieszkał w Katowicach. Pracował m.in. w Biurze Informacji i Propagandy Urzędu Wojewódzkiego. W 1949 roku skazany za współpracę z prasą jawną podczas okupacji. Od 1960 roku członek ZLP. Od 1977 roku publikował powieści dla młodzieży. Związany z czasopismami „Płomyk” i „Świat Młodych”. Otrzymał wiele nagród, wśród nich: nagrodę WRN w Katowicach (1972), nagrodę miasta Katowic (1975) oraz dwukrotnie nagrody Prezesa Rady Ministrów (w 1973 i w 1987 roku). W 1971 roku przyznano mu Order Uśmiechu, a w 1974 medal „Człowiekowi Szlachetnemu — Dzieci”. Opublikował utwory: *Pilotka i miłość*, *Trzy siostry*, cykl powieści o Tomku, m.in. *Tomek w krainie kangurów*, *Przygody Tomka na Czarnym Łądzie*, *Tomek na wojennej ścieżce*.

Stefania Szuchowa (1890—1972)

Pracowała jako nauczycielka w klasach początkowych i kierowniczką przedszkola. W 1920 roku debiutowała opowiadaniem dla dzieci pt. *Tajemnice motyli*. Związana z czasopismami: „Matka i Dziecko”, „Wychowanie Przedszkolne”, „Pło-

myczek”, „Płomyk”, „Świerszczyk”. W 1956 roku została członkiem ZLP, a trzy lata później otrzymała nagrodę państwową. W 1960 roku przyznano jej również nagrodę ZAiKS-u i Komitetu do Spraw Radia i Telewizji (za współpracę z redakcją dziecięcą Polskiego Radia). Napisała: *Szepty myszek, Gospodarstwo Madzi i Jacka, O Elżbiecie i jej braciszku, Sieć i koszyczek, Baśń o Krakusie i wawelskim smoku, Mateuszek na zacczarowanej wyspie, Księżycowe piosenki*.

Jan Żabiński (1897—1974)

Nauczyciel przyrody i geografii. Od 1947 roku członek Państwowej Rady Ochrony Przyrody. Autor gawęd i opowiadań przyrodniczych dla dzieci i młodzieży oraz audycji radiowych. Publikował m.in. w pismach „Płomyczek”, „Płomyk”, „Biologia w Szkole”. Współpracował z PAN i Ministerstwem Oświaty. Otrzymał nagrodę m.st. Warszawy (1960). Autor ilustrowanych pogadanek: *Gawędy o zwierzętach, Jak powstały gady?, Zwierzęta mówią, Zagadki biologiczne, Dziewczynka i myszki, Przekrój przez zoo*.

Wanda Żółkiewska (1909—1989)

Absolwentka polonistyki na Uniwersytecie Warszawskim. Podczas likwidacji warszawskiego getta prowadziła akcję pomocy Żydom. Publikowała w „Kuźnicy” (1946—1947), „Płomyku” (od 1968 roku), „Płomyczku” oraz tygodniku ZHP „Świat Młodych”. W 1949 roku wyszła za mąż za Jana Wilczka — pisarza i urzędnika Ministerstwa Kultury i Sztuki. W tym samym czasie wstąpiła do PZPR-u i ZLP. W 1978 roku mianowana prezesem Oddziału Warszawskiego ZLP. Odznaczona medalem KEN (1968). Otrzymała również nagrodę m.st. Warszawy (1967). Autorka powieści: *Pluton Wacka hutnika, Droga przez ogień, Przyjaciele mojego dzieciństwa, Szabla z perłą, Porwał go Czerwonoskóry, Dzikus, czyli wyjęty spod prawa*.

Wojciech Żukrowski (1916—2000)

Przed drugą wojną światową był członkiem katolickiej organizacji Odrodzenie oraz grupy poetyckiej związanej z Wilhelmem Szewczykiem. Przerwał studia prawnicze. W 1947 roku ukończył studia polonistyczne i pracował jako korespondent wojenny w Chinach, Indiach oraz Japonii. Wiernie współpracujący z reżimem. Określany przez partyjnych analityków jako „osoba szczególnie godna zaufania”³⁹. Zaangażowany przez PZPR do pracy twórczej na rzecz filmu i polskiej telewizji. Jako poseł na sejm (1972—1989) gorliwie gloryfikował system polityczny PRL-u. W 1979 roku wchodził w skład Rady Literacko-Wydawniczej. W latach 80. był prezesem ZLP. Przez 14 lat (1974—1988) przewodniczył polskiej sekcji IBBY. Laureat nagrody MON „za sławienie bohaterstwa polskiego żołnierza i patriotycznych tradycji narodowych”. Aktywny działacz PAX-u. Określany przez Andrzeja

³⁹ A. Krajewski: *Między współpracą...*, s. 318.

Kijowskiego słowami: „[...] wszystkich widocznie chciał prześcignąć w lizusostwie i poza pochwałą za nienaganną treść, chciał jeszcze zdobyć wysoką notę za wykonawstwo roli”⁴⁰. W „Trybunie Ludu” publikował gawędy dla dzieci oraz cykl recenzji książek dla młodego odbiorcy pt. *Lektura dla wszystkich* (1975—1981). Poza wydaniem wielu opowiadań i utworów batalistyczno-politycznych napisał także wiele książek dla dzieci, m.in. *Porwanie w Tiutiurlistanie*, *Szabla Gabrysia*, *Bal w agreście*, *Ognisko w dżungli*. *Opowieści i baśnie z Wietnamu*, *Poszukiwacze skarbów*. Świat dziecięcy przedstawił w nowelach *Córeczka* i *Okruchy weselnego tortu*.

Kryteria przyznawania nagród państwowych

Przynależność do PZPR-u ułatwiła autorom publikowanie i sprzyjała docenianiu ich utworów przez władzę państwową. Naczelne i centralne organy popierały pisarzy, którzy realizowali cel „konstruowania nowego człowieka dla nowej epoki”⁴¹. Nacisk położono na indoktrynację ideologiczną społeczeństwa (zwłaszcza młodzieży), forsowanie socrealizmu w życiu kulturalnym i stałe próby podporządkowania Kościoła ustrojowi. Pisarz miał być „inżynierem dusz”, który przygotowuje młodego czytelnika do życia w zaprojektowanym społeczeństwie komunistycznym i pozyska jego aprobatę dla aktywności w tworzeniu takiego społeczeństwa. Nagrody przyznawano jedynie za realizację owej polityki kulturalnej: pod uwagę brano utwory prozatorskie wydane po 1 września 1939 roku albo przesłane do opiniodawców w rękopisie. Nie istniały jasno wyznaczone kryteria, które należało spełnić — określono jedynie, że przyznanie nagrody odbywa się w wyniku dyskusji i głosowania Komitetu. Nagradzano przede wszystkim⁴²:

- utwory mitologizujące pracę i procesy produkcyjne,
- prozę biograficzną jednostronnie portretującą działaczy rewolucyjnych (np. *Soso: dziecięce i szkolne lata Stalina* H. Bobińskiej, *Prezydent Bierut — wielki przyjaciel młodzieży* H. Rudnickiej, *Lenin wśród dzieci* L. Krzemienieckiej),
- utwory traktujące o konfliktach rodzinnych i ich wpływie na postawy młodych ludzi (np. książki I. Jurgielewiczowej).

Bardzo późno (pod koniec lat 70.) zaczęto doceniać prozę dla dzieci i młodzieży o charakterze sensacyjnym i sensacyjno-kryminalnym (np. Adam Bahdaj). Uni-

⁴⁰ A. Kijowski: *Dziennik 1970—1977*. Kraków 1998, s. 319—320.

⁴¹ Z. Safjan: *Polityka kulturalna...*, s. 208.

⁴² S. Frycie: *Literatura dla dzieci i młodzieży...*, s. 304—362.

kano prozy fantastycznej i fantastyczno-naukowej (jako nietraktującej o współczesności), literatury religijnej i wojenno-okupacyjnej (jako ukazującej jedynie półprawdy lub w ogóle niedokonującej prawdziwego rozliczenia) z przeszłością, a także literatury przygodowo-podróżniczej, której fabuła nie wiązała się z realiami życia w państwie socjalistycznym i ukazywała inny ustrój polityczny lub kulturalny, np. powieści i zbiory opowiadań Nory Szczepańskiej (1914—2004). Utwory o tej tematyce rzadko były nagradzane w Polsce Ludowej. Aczkolwiek warto zauważyć, że wśród nagrodzonych znalazły się książki podróżnicze Centkiewiczów (saga polarna) i Arkadego Fiedlera. Jak zauważa Hanna Świda-Ziemia takie odejście od ustalonego scenariusza wpisywało się w totalitaryzm komunistyczny, w którym wszystko funkcjonowało „na danym etapie” i dlatego „wczorajsze zło zostaje ogłoszone jako dobro [...], wczorajszy sojusznik zmienia się w przeciwnika i na odwrót”⁴³.

Znaczenie nagród państwowych

Przyznawanie nagród państwowych stanowiło wyszukany sposób formowania nowego (socjalistycznego) modelu literatury. Tematyka wojenna, rozliczająca czy moralna nie wpisywała się w ten model. Ustrój potrzebował twórców, którzy wychowywaliby nowe pokolenie w duchu podporządkowania władzy oraz zadaniom produkcyjnym⁴⁴. Metodą walki z pisarzami antysocjalistycznymi stała się nie tylko cenzura, ale także cisza — wydawnicza (brak wydań), medialna i towarzyska. Nieotrzymanie nagrody państwowej spychało na margines życia literackiego, odbierało twórcom szansę nie tylko na mecenat państwowy, ale także na to, co dla pisarza najważniejsze — zaistnienie i przetrwanie w świadomości czytelników. Trzeba także pamiętać, że nagrody wiązały się nie tylko z dyplomem i odznaką, ale również z premią pieniężną. W przypadku niektórych twórców ich przyznanie determinowało sytuację ekonomiczną literata przez wiele miesięcy. Jak twierdzi Wojciech Roszkowski, stan finansów państwa pod koniec lat 50. był na tyle dobry, że pojawiło się w społeczeństwie poczucie „małej stabilizacji”, a nakłady na politykę kulturalną mogły zostać zwiększone⁴⁵. Podczas VI Zjazdu PZPR-u w 1971 roku podniesiono stawki pisarskich honorariów, nadano prawo do rent i emerytur oraz dodatkowego dwutygodniowego urlopu, przysługującego pisarzom, którzy

⁴³ H. Świda-Ziemia: *Człowiek wewnętrznie zniewolony*. Warszawa 1997, s. 85—86.

⁴⁴ R. Matuszewski: *Literatura polska 1939—1991*. Warszawa 1995, s. 30.

⁴⁵ W. Roszkowski: *Najnowsza historia Polski 1918—1980*. Londyn 1989, s. 769—770.

byli zatrudnieni w instytucjach państwowych. Janusz Wilhelmi zaproponował kierownictwu PZPR-u, aby zdobywać lojalność twórców nie tylko pieniędzmi (które mogą nie zaspokoić ich potrzeb), lecz także świadczeniami rzeczowymi. W połowie lat 70. członkom warszawskiego ZLP zapewniono 120 mieszkań⁴⁶. Tym samym dokonywana przez autorów decyzja o podjęciu bądź odrzuceniu służby ideologii wiązała się z przyjęciem bądź rezygnacją z dóbr materialnych oferowanych przez mecenasa, dysponującego dodatkowo możliwościami organizacyjnymi.

Ponadto uzyskanie nagrody państwowej stanowiło o statusie twórcy. Nagroda, uznawana za najwyższe wyróżnienie w dziedzinie twórczości dla dzieci i młodzieży, przynajmniej do lat 60. otwierała autorom drzwi największych wydawnictw. Dodatkową promocją były wystawy organizowane podczas Biennale w Poznaniu, na których prezentowano wyróżnione pozycje⁴⁷. Liczba przyznawanych rocznie nagród ulegała zmianie (najwięcej, bo aż 28 rozdano w 1955 roku), co dowodziło poważnego zainteresowania władz sterowaniem literaturą. Tendencja malejąca i długoletnie przerwy w przyznawaniu nagród w latach 70. świadczyły o tym, że plan „zatrucia” środowiska literackiego myślą lewicową nie powiódł się, a polityką kulturalną należało objąć inne sektory.

Podsumowanie

Informacje o nagrodach są wskaźnikiem oceny twórczości autora. Umożliwiają określenie postawy ideowej pisarzy biorących udział w życiu społeczno-politycznym. Po roku 1980 podczas zjazdów literatów podkreślano zmarnowane szanse literatury socrealistycznej i ubolewano nad upadkiem doktryny, która przecież miała wielki potencjał⁴⁸. Krytykowano Czesława Miłosza, który „w trudnym historycznie momencie” zdradził Polskę Ludową wierszem *Który skrzywdziłeś...* oraz nazywano zdrajcami autorów podręczników, którzy ten właśnie wiersz, będący manifestem wolności artystycznej oskarżającej socjalizm, udostępniali młodemu pokoleniu, eksponując go i analizując. Przyznanie Miłoszowi w 1980 roku Nagrody Nobla otworzyło nowy etap polskiej twórczości literackiej, a protesty robotnicze 1980 roku przyczyniły się do zawrócenia literatury z drogi służby spo-

⁴⁶ A. Krajewski: *Między współpracą...*, s. 54—67.

⁴⁷ Między innymi wystawa zorganizowana w 1984 roku „Polska literatura dziecięca i młodzieżowa nagradzana w 40-lecie PRL”. [Źródło: Centrum Sztuki Dziecka w Poznaniu].

⁴⁸ S. Stanuch: *Stracone szanse prozy polskiej w czterdziestoleciu*. W: *Literatura Polski Ludowej: oceny i prognozy. Materiał z konferencji pisarzy w lutym 1985 roku*. Red. J. Adamski. Warszawa 1986, s. 347—372.

łecznej. W 1989 roku w czasie transformacji ustrojowej z ZLP narodziło się kilka związków pisarzy m.in. Stowarzyszenie Pisarzy Polskich, a w 1992 roku uchylono uchwałę dotyczącą nadawania nagród państwowych, które — jak uznano — były przyznawane za towarzyszenie w kształtowaniu socjalistycznej Polski.

Nagrody państwowe przyznawane w okresie 1945—1980 budzą dziś kontrowersje, a ich laureaci są kojarzeni jedynie ze służbą na rzecz socrealizmu. Trzeba jednak pamiętać, że wśród uhonorowanych twórców znaleźli się również czołowi polscy pisarze dla dzieci i młodzieży. Ludwik Jerzy Kern (1921—2010) Nagrodę Prezesa Rady Ministrów za twórczość dla dzieci i młodzieży otrzymał aż dwukrotnie — w 1976 roku i 1979 roku. Jednak niektórzy autorzy, mimo nominacji, nie chcieli odbierać nagrody partyjnej — Zofia Kossak (1890—1968) odmówiła w 1966 roku przyjęcia Nagrody Państwowej I stopnia. Jako pisarka katolicka wyraziła w ten sposób swój protest przeciwko decyzji PZPR-u dotyczącej wywiezienia z Jasnej Góry obrazu Matki Bożej Częstochowskiej. List o rezygnacji z nagrody upubliczniła (był czytany w kościołach), aby nie pozwolić władzy partyjnej na manipulowanie tą wiadomością i kolejne oszczerstwa⁴⁹. Wielu wybitnych pisarzy władza skazała na nieistnienie — nie tylko nie przyznając im nagród, ale wręcz potępiając i usuwając ich dzieła z bibliotek i księgarń — stało się tak m.in. w przypadku Kornela Makuszyńskiego (1884—1953)⁵⁰.

Najlepszą opinią krytyków cieszyły się dzieła Wojciecha Żukrowskiego (1916—2000), który otrzymał wszystkie możliwe nagrody i wyróżnienia państwowe, a ponadto został odznaczony Orderem Budowniczych Polski Ludowej. Znalazł się również na liście pisarzy, których według Wydziału Kultury KC PZPR należało preferować w czasopiśmie oraz w planach wydawniczych.

⁴⁹ Po wyjeździe Zofii Kossak do Londynu w 1945 roku w prasie zamieszczono pomówienie dotyczące jej współpracy z Bolesławem Bierutem, mające na celu zdyskredytowanie autorki w oczach polskiej emigracji.

⁵⁰ J. Siedlecka: *Wypominki o pisarzach polskich*. Warszawa 2004, s. 51—67.